

АБСТРАКЦІЯ ТА СЕМІОТИКА ГРОШЕЙ У КУЛЬТУРІ

Коннова Н.О.

Стаття присвячена семіотичним аспектам феномену грошей. Гроші розглядаються як семіотична абстракція в людській культурі, у чомусь подібна мові, а ще більше письму як сліду мови (в розумінні Дерріда). Аналізуються соціально-історичні передумови виникнення феномену грошей, історичні варіанти втілення цього феномену, а також їх впливу на людську культуру і суспільство, зокрема на появу і розвиток інших абстракцій, таких як абстракція числа, ринку тощо.

Ключові слова: гроші, фінанси, семіотика, абстракція, вартість, культура.

Статья посвящена семиотическим аспектам феномена денег. Деньги рассматриваются как семиотическая абстракция в человеческой культуре, в чем-то подобная языку, а еще больше письму как следу языка (в понимании Деррида). Анализируются социально-исторические предпосылки возникновения феномена денег, исторические варианты воплощения этого феномена, а также их влияние на человеческую культуру и общество, в частности на появление и развитие других абстракций, таких как абстракция числа, рынка и т.п.

Ключевые слова: деньги, финансы, семиотика, абстракция, стоимость, культура.

Konnova N. ABSTRACTION AND SEMIOTICS OF MONEY IN CULTURE.

The article is dedicated to semiotic aspects of the money phenomenon. The latter is regarded through the prism of the semiotic abstraction in human culture. It is demonstrated that in some sense the money phenomenon is similar to that of language and more to that of writing, the writing as a trace of the voice of the being (in understanding of Derrida). Socio-historical preconditions of the money phenomenon emergence, historical variants of this phenomenon embodiment as well as its influence on human culture and society are analyzed. The influence of the money phenomenon on emergence and development of such abstractions as abstractions of number, market etc are considered.

Key words: money, finance, semiotics, abstraction, value, culture.

Дана стаття присвячена проблемі семіотики грошей, демонстрації того, як гроші впливають на культуру, зокрема, як абстракція грошей сприяє появі та розвитку інших абстракцій, а також, як гроші змінюють людську природу та суспільство. Для досягнення поставленої цілі необхідно розглянути феномен грошей як такий, тобто те, що таке гроші як явище, далі ж розглянути історичні умови, у яких з'являються гроші, і те, як вони впливають на культуру і суспільство.

Отже, що таке гроші? Це засіб платежу. Або, як вважав Адам Сміт, товар, який стає засобом обміну одних товарів на інші. В архаїчних культурах роль грошей могли виконувати мушлі, зерна кави чи кукурудзи, мідні чи металеві злитки, бронзові ножі чи сокири і т.д., і т.п. Тобто певні речі, які з одного боку мали цінність самі по собі, з іншого були зручні в транспортуванні та розподілі. Тобто, речі цілком утилітарні та конкретні. В подальшому, однак, характер грошей все більші й більше змінюється в сторону абстрагування. Аж до того, що в сучасному суспільстві роль грошей виконують папірці, вартість яких на перевищує вартість туалетного паперу, або взагалі електронні числа на рахунках банків. Тобто, сутність грошей не в конкретних речах, носіях вартості, а в самому еквіваленті вартості. Що таке вартість? Це абстрактне поняття, тобто поняття, в якому ознаки мисляться окремо від носія. Еволюція грошей в історії – це рух від конкретного до все більш і більш абстрактного. Цю еволюцію слід розглянути більш докладно.

На одному з ізольованих островів Тихого океану, острові Яп, розвинулася досить цікава й оригінальна культура, включаючи культуру економічних відносин. Будучи досить примітивною в матеріальному відношенні, ця культура була надзвичайно розвинутою у відношенні символічному. Суспільство Яп було структурованим у дуже складний спосіб: існували різноманітні касти і складна система відношень між цими кастами [5, с. 6-7].

В ролі грошей виступали не мушлі, плоди чи дрібні камінці, а великі камені, витесані у виді великих круглих дисків з діркою посередині для продівання осі, діаметром від 1 до 8 футів (приблизно від 0.5 до 3.5 м). Ці камені витесувалися на іншому острові за 300 миль від Япу і колись дуже давно були привезені на Яп. Ці камені відігравали роль грошей і при цьому дуже часто, принаймні коли йшлося про великі камені, навіть не переносилися з місця на місце, від одного власника до іншого. Достатньо було лише визнати зміну власника. Був навіть випадок, коли один із цих каменів узагалі знаходився на дні моря (він упав туди при транспортуванні) і тим не менш мав власника й переходив (формально) з рук у руки [5, с. 7-9].

Коли про цю систему розказали Дж. Кейнсу, той сказав, що тубільці мали більш європейські ідеї щодо валюти, аніж європейці. «Сучасна практика стосовно золотих резервів могла б багато запозичити із більш логічних практика острова Яп»- писав Кейнс. Дехто навіть припускає, що свою власну економічну теорію Кейнс розробив не без впливу оповідей про культуру острова Яп [5, с. 9].

Адам Сміт у своїй «Природі та причинах багатства народів» розвивав теорію грошей як еквіваленту обміну. Згідно з цією теорією, до грошей був бартер. Однак... сучасні антропологи цю теорію заперечують, вважаючи її помилковою. Випадок острова Яп лише один з випадків подібного роду систем. Він свідчить, що в основі грошових відносин лежать борг і кредит, монети ж чи інші варіанти носіїв є лише знаками боргу і кредиту. Додатковим аргументом на користь цього є те, що приміром 90 % грошей у США чи 97 % у

Великобританії не мають узагалі ніяких фізичних носіїв – тобто є лише цифри на електронних рахунках [5, с. 10-16].

Ще один випадок – це т.зв. чекові бирки. В Англії за допомогою них здійснювалася більша частина трансакцій з XII по XVIII століття. Англійська чекова бирка (exchequer tally) являла собою паличку, на кінцях якої записувалися назви товарів. Паличка розламувалася навпіл – по половині кожному, боржнику і кредитору. Така система діяла і була скасована лише наприкінці XVIII століття – усі бирки були зібрані і спалені, до наших днів збереглася лише незначна їх кількість. Взагалі повноцінні гроші, як указують сучасні історики економіки, охоплювали лише меншу частину бізнесових трансакцій аж до Нового часу. Тобто в основі грошей не цінність носіїв грошових знаків, а віра та довіра. Так, наприклад, мальтійські рицарі, маючи проблеми з золотом та сріблом, почали карбувати монети з міді. Напис на монетах проголошував: «Non Aes sed Fides» («Не метал, а віра») [5, с. 17-20].

Перші гроші, відзначає сучасний чеський філософ та економіст Томаш Седлачек, були глиняними табличками, на яких у Месопотамії записували борги. Таблички були переносними, а отже і борги стали переносними, тобто стали оборотним капіталом. Тобто в основі не цінність носіїв грошового знаку, а довіра до смислу. Не випадково, що англійське credit – кредит походить від credo – вірю [2, с. 128].

В травні 1970 р. в Ірландії внаслідок певних політичних суперечок на цілий місяць були закриті філії більшості банків. Спеціалісти прогнозували колапс усієї ірландської економіки. Колапсу не сталося. Платежі почали робитися в обхід банків за допомогою чеків. Центральний банк Ірландії відзначав, що 2/3 грошових сум містилася на рахунках банків, отже закриття банків мало обвалити економіку на 2/3. Цього не сталося, оскільки платежі почали іпроводитися через чеки та розписки, тобто через взаємну довіру. Пізніше аналогічна ситуація повторювалася неодноразово в різних країнах. Тобто тут ми знову маємо повну аналогію з камінними грошима острова Яп [5, с. 22-24].

Трансформація грошових відносин є частиною глибших і ширших трансформацій цивілізації. Людська економіка як така є частиною космологічних, релігійних, соціальних уявлень. Не лише архаїчна економіка спиралася на циркуляцію дарів, але також і космологія та релігія [3, с. 33]. Коли ж усе починає визначатися грошима, то недостатність грошей породжує недостатність усього іншого. Життя перетворюється на рабство, його метою стає виживання. Одним із основних індикаторів поневолення стає монетаризація часу. Тобто маємо два паралельні процеси: монетаризацію економіки та квантифікацію часу. Тварини, діти, первісні люди живуть тут і зараз, не задумуючись про майбутнє. В мовах первісних людей часто взагалі відсутню категорія часу. Відсутні можуть бути навіть такі слова як «вчора» чи «завтра». Схоже ставлення до часу спостерігається також у сільській місцевості. Час є надлишковим. І лише в містах час квантифікується, стаючи все більш обмеженим [3, с. 63].

Згадуваний вище Томаш Седлачек пропонує вважати гроші свого роду енергією, яка може подорожувати у просторі і часі. Якщо конкретніше, то гроші можуть переміщатися в трьох вимірах: соціально-вертикальному (позиція капіталу від одних іншим), горизонтальному (гроші як рушій глобалізації), часовому (переміщення енергії з майбутнього у теперішнє, через кредит¹) [2, с. 133-134].

Світ «Іліади» та «Одісеї» - це світ без грошей. Невеликі племена, невеликі поселення, культ героїв, рівність, усі знають один одного. Соціальна організація та культурне життя оберталися навколо жертвоприношень тварин та колективних бенкетів усіх членів громади м'ясом принесених у жертву тварин. За допомогою цих банкетів підтримувалася єдність громади.

Це були темні віки в історії Греції. В цей самий час у Месопотамії формувалася зовсім інша система, система централізованих міст-держав. Усе соціальне і культурне життя оберталось навколо головного храму. Всі члени громади мали приносити жертви, за це вони одержували свідоцтва, пред'явивши які, вони одержували свою частку продуктів. Свідоцтва – свого роду протогроші, а гроші – знаки зробленого внеску [5, с. 31-37].

Давній світ схилявся перед писемністю. Писемність виникає паралельно в давніх Єгипті та Месопотамії і використовувалася насамперед для господарських потреб.

Первинна писемність була піктографічною і лише пізніше стала ієрогліфічною. Первісна піктограма – це малюнок товару для позначення боргу чи кредиту, засвідчений авторитетом храму. Взагалі ж до виникнення піктографічного письма використовувалися спеціальні фігурки предметів, за допомогою яких велися підрахунки [5, с. 38-39].

Як тут не згадати теорію Жака Дерріда про письмо як слід голосу. Голос або мова є голосом самого буття, проявом буття як такого, письмо ж - це слід мови. Гроші в такому разі можуть уважатися різновидом письма. Економічні трансакції – це буття, людські інтереси та осмислені дії – голос, мова буття, фінанси – письмо економічного буття.

Паралельно, вважає Фелікс Мартін, було винайдено абстрактне число як таке [5, с. 41]. Передумовою знову виступало те, що замість грубої сили та спільних бенкетів у Месопотамії та Єгипті діяли мудровані правила обрахунку та планування, проваджуваних храмовою бюрократією. Все це потребувала уніфікації та стандартизації.

Тут можна провести аналогію з процесами, розпочатими Генеральною конференцією мір і вагт в Парижі 14 жовтня 1960 року або ще раніше переходом на нові міри після Великої французької революції. Сучасним людям звиклим до сучасної стандартизованої системи мір важко навіть уявити масштаби змін, які відбулися внаслідок зазначених процесів. Так, ще на початку ХХ століття селяни Східної Європи могли вимірювати площу земельних ділянок у днях, необхідних для обробки землі. Відповідно рівні ділянки кращої

---

¹ Борг переміщує енергію з майбутнього у сучасність, а заощадження з минулого у сучасне та майбутнє.

землі, яку було простіше обробляти, були меншими за абсолютною площею, а гірші більшими [5, с. 42-44].

Люди нерідко сприймають гроші як щось фізичне. Насправді ж гроші – це тільки знак. Знак певної цінності. Що це за цінність? Назви багатьох валют походять від назви одиниць ваги чи чогось подібного. Насправді ж їх вартість не має нині нічого спільного з цими мірами. Вони позначають вартість як таку. Відкриття ідеї вартості як такої було безпрецедентною революцією VII ст. до н.е. Для давніх греків золото і срібло стають такою цінністю самою по собі, безвідносно до авторитету. Централізованим культурам це було абсолютно незрозумілим. «Навіщо вам стільки золота? Ви його що їсте?» - запитував Монтесума в Кортеса, на що останній вигадав досить дотепну відповідь. «Справа в тому, що ми постійно страждаємо від однієї душевної хвороби, яку можна вилікувати лише золотом» - сказав Кортес. Тобто зазначена революція породжує зовсім іншу антропологію, відмінну як від антропології догрошової епохи Гомера, так і від антропології централізованих культур Месопотамії та Єгипту [5, с. 47-49].

Винайдення письма і розвиток чисел *de facto* ідуть рука об руку з ідеєю вартості. Коли давньомесопотамські технології письма та числення потрапляють до Греції, то там вони опиняються в зовсім інших соціальних і культурних умовах, умовах соціальної рівності й солідарності та відсутності центральної влади. Технології потребували відповідної опори. Саме пошуки такої можливої опори, на думку Фелікса Мартіна, знаходять своє відображення в пошуках першопочатку першими грецькими філософами-досократиками. В Месопотамії письмо, розрахунки, гроші як еквівалент забезпечувалися бюрократичним апаратом, якого не було в Греції. Замінником останнього стає абстрактна ідея універсальної вартості. Прикметним фактом стає також те, що саме в числах вбачає першопочаток усього Піфагор [5, с. 51-55].

Тобто революція полягала в ідеї універсальної вартості без апеляції до центральної влади. Тепер усі соціальні зобов'язання монетаризуються, монетаризація ж стає основною причиною майбутньої соціально-історичної та культурної динаміки античного світу. Чудо грошей породжує чудо ринку. Всі соціальні зобов'язання трансформуються у фінансові відносини. Фінансові відносини руйнують соціальні ієрархії – за допомогою грошей стає можливим просуватися вгору по соціальній драбині. Людина – це гроші, а не походження, доблесть, гідність тощо [5, с. 57-58].

Смисл міфу про Мідаса в тому, що гроші демонструють тенденцію зводити все лише до одного виміру, до пошуку прибутку. Тобто до того, щоб усе зводити до вартості й сприймати все в її одиницях. Як указував Арістотель, гроші є суто соціальним винаходом, а не природною властивістю. Грошове багатство відрізняється від справжнього процвітання тим, що воно є можливим лише у суспільстві. Міф про Мідаса вказує на амбівалентний характер грошових відносин: гроші потребують суспільства (яке їх визнає еквівалентом цінності) і одночасно сприяють ізоляції членів суспільства один від одного [5, с. 139-143].

Людвіг Вітгенштайн у своєму «Tractatus logico-philosophicus» зазначає: «Межі моєї мови означають межі мого світу» [1, с. 70]. Седлачек же стверджує: «Без називання не існує реальності, вона народжується разом з мовою» [2, с. 94]. І далі: «наші моделі до-створюють реальність, тому що вони її 1) інтерпретують, 2) дають явищам імена, 3) уможливають сортування світу і явищ відповідно до логічної форми, і 4) ми де-факто сприймаємо реальність через ці моделі» [2, с. 95].

Модель homo oeconomicus – це міф-модель. Це міф-модель, що дозволяє надіти на себе математичні шати сучасної економічної теорії, а також відкриває двері іншим міфам-моделям такого роду, таким як міф про невидиму руку ринку, вічний прогрес, саморегулювання ринку, вільний ринок тощо. Як визначав міфи Саллюстій, «усього цього ніколи не було насправді, але воно відбувається постійно» [2, с. 167].

«Епос про Гільгамеша», оповідаючи історію дружби Гільгамеша та Енкіду, репрезентує наявність двох сторін людської природи і, відповідно, двох сторін людського життя: однієї (яку представляє сам Гільгамеш на початку твору) – економічної та раціональної, яка намагається планувати й усе контролювати, іншої (яку представляє Енкіду) – дикої й анімалістичної, спонтанної та непередбачуваної [2, с. 48].

Друга є первинною і природною, з неї людину вириває пізнання (моральне в давніх євреїв і технічне у греків) [2, с. 179]. Поява такої речі як гроші мала глибокі наслідки щодо культури, суспільства, релігії тощо. Якщо в архаїчні часи достоїнство людини могло визначатися тими чи іншими предметами, талісманами, реліквіями, то з появою грошей усе уніфікується. Питання тепер не «що?», а «скільки?», тепер усе продається за гроші, й головна проблема – це кількість грошей [3, с. 73-75].

Головний атрибут грошей – це їх абстрактна вартість. Саме цей момент на думку багатьох сучасних філософів і культурологів стає причиною того, що давньогрецькі філософи починають ставити абстрактне вище реального і конкретного. Теорія ідей Платона є в цьому відношенні дуже характерною.

Гроші, таким чином – це перша абстракція, абстракція, яка породжує інші абстракції – такі як розум і душа, відірвані від тіла, абстрактні ідеї, сутності, розрізнення між сутністю та видимістю, між абстрактним і конкретним тощо. Звідси апейрон Анаксимандра, логос Геракліта, числа як начало усього («все є число») піфагорійців. Всі відповідні філософські питання піднімаються в той момент, коли гроші перебирають владу в суспільстві. Тобто відбувається тотальна трансформація людської свідомості.

Сучасний історик економіки Річард Сіффорд пише; «Позбавлені будь-яких особистих асоціацій, гроші є чимось проміскуїтетним, чимсь, що може обмінюватись будь-ким на будь-що, не зважаючи на жодні негрошові, міжособистісні відносини» [3, с. 77].

Тобто гроші, як уже зазначалося, ведуть до деперсоніфікації міжлюдських стосунків. Відбувається абстрагування економічної сторони життя від усіх інших. Паралельно гроші стають універсальною ціллю господарської діяльності, ціллю, яка у подальшому породжує усі інші

телеологічні ідеї сенсу життя, есхатології, просвітління, останнього суду тощо. Також абстрактні грошові знаки, на відміну від фізичних товарів як засобів обміну, створюють можливість необмеженого накопичення. Звідси усі сучасні ідеї нескінченного економічного зростання, що є основою багатьох сучасних економічних теорій [3, с. 80-88].

Макс Хейвен пропонує розглядати фінанси як свого роду «дисциплінарний механізм капіталістичної влади, мета якого мобілізувати борг (індивідуумів, фірм, урядів) як спосіб стимуляції та експлуатації праці, породження та циркуляції надлишкової вартості, формування та відтворення соціологічного та економічного життя» [4, с. 12].

За Альтюссером ідеологія – це уявне ставлення до реальності, у якій ми живемо. За т. Іглтоном же ідеологія – активне творення сенсу групами та індивідуумами.

Фінансиалізацію можна розуміти також як ідеологічний процес, у ході якого ми використовуємо метафоричні та процедурні ресурси, взяті з фінансової сфери, для пояснення процесів навколишнього світу [4, с.13-14].

Американський антрополог Карен Хо, яка сама встигла попрацювати в структурах Wall Street, провела культурологічне дослідження субкультури Street (Wall Street, тобто вулиці, на якій розташовані центральні офіси основних американських банків, на якій основний контингент працюючих регулярно циркулює, переходячи на роботу з одного офісу в інший, рідко коли засиджуючись на одному місці більше трьох років). Основна особливість цієї субкультури, як вона вважає, це плинність і відчуття своєї близькості до цієї плинності, плинності усіх фінансових процесів. Друга особливість – це відчуття власної обраності, оскільки всі працівники Wall Street закінчили престижні коледжі та університети і почуваються вище за решту громадян. Третя особливість субкультури Wall Street – крайній індивідуалізм [4, с. 53-54].

Протилежна до субкультури Wall Street – субкультура NINJA (No income, no job or assets – ані доходу, ані роботи чи перспектив), американська субкультура переважно чорношкірих американців, які живуть на т.зв. «легкі гроші», тобто кредит, підробітки тощо. Саме представники цієї субкультури найактивніше беруть кредити (які звичайно не повертають). Сучасна система банківського кредитування не здатна їм протистояти. Представники цієї субкультури набираються кредитів «як бліх», які не в змозі повернути. Власне роман Флобера «Пані Боварі» також про це.

Сучасний неоліберальницький капіталізм спирається на послаблення фінансової дисципліни, він став відповіддю на кризу кейнсіанства на початку 70-х років. Цей підхід, з одного боку, лібералізував фінансову систему, з іншого, «фінансизував» дискурс: тепер все виражається в термінах інвестицій у себе, в свою освіту, в людський капітал тощо [4, с. 61-62]. На думку Мілтона Фрідмана, а також багатьох інших сучасних економістів, економіка мала би бути позитивною (тобто подібною до природничих) наукою. Насправді ж економіка не є позитивною наукою. Математичні формули та статистичні моделі, які складають основний корпус сучасної економічної теорії – це лише верхівка айсбергу. Внизу ж, під поверхнею, стверджує Томаш Седлачек,

містяться метанаративи, які слід було б віднести до метаекономіки [2, с. 21]. Без тієї частини, яку Седлачек називає прото- або метаекономікою, економіка стає суто абстрактною дисципліною, що зависає у повітрі і має дуже мало спільного з реальністю (тобто перестає бути позитивною) [2, с.22-24].

Коли під час візиту до Лондонської школи економіки 5 листопада 2008 р., королева Єлизавета II запитала, чому спеціалісти школи не змогли передбачити світову економічну кризу, відповідь була – тому що ніхто не мав усієї картини в цілому. Лоренс Саммерс, директор Національної економічної ради при президенті Б. Обамі, заявив, що вся фінансова теорія, яка розвинулася після II Світової війни, є «порожньою будівлею», яка не має нічого спільного з реальністю [5, с. 171-173].

Синергія фінансового ринку приводить до того, що обидві протилежності, Wall Street та NINJA, суб'єкти та об'єкти фінансового бізнесу стають заручниками процесів, що знаходяться поза їхнім контролем [4, с. 65]. Тобто фінанси стають по суті «фіктивним капіталом», тобто системою координації людських дій, спираючись при цьому на відповідну мову, метафори та уяву. Боротьба ж проти всевладдя фінансової сфери набирає форми боротьби дискурсів. Власне ідеться про те, що М. Фуко називав епістемотою або порядком створення істини (order of truth-making) [4, с. 64-65]. Система страхування спирається на т.зв. логіку ризикового менеджменту, тобто управління ризиком, яке виходить з того, що майбутнє можна описати за допомогою софістичних математичних моделей, підпорядковуючи категорію непевності кількісним вимірюванням міри ризику й інтегруючи її таким чином у систему капіталістичного ринку. Секуритизація (securitization) чи страхування стає прибутковим бізнесом [4, с. 75].

Слідуючи зауваженням М. Фуко щодо біополітики неолібералізму, Мауріціо Лаззарете визначає фінанси як сукупність економічних дій та зброю влади, якою вона через продукування боргу підпорядковує собі суб'єктів ринку. Пенсії, страхування щодо здоров'я чи безробіття стають інструментами управління ризиком. Логіка секуритизації, впроваджувана урядовими програмами, de facto розділяє індивідуумів на фінансових Übermensch-ів та фінансових лузерів [4, с. 80-81].

Фінансиалізація – процес, який пов'язує дії та імажінер вищих рівнів глобальної економіки з діями та імажінером буденного життя. Очевидно, що фінансова уява працює по різному на Wall Street та у буденному житті. Фінансиалізація являє собою капіталістичну інтервенцію в систему цінностей та уявлень буденного життя. Як така фінансиалізація є наслідком глибоких культурних трансформацій, які почалися задовго до ХХ ст. [4, с. 102].

Чарльз Ейзенштейн пише: «Подібно багатоклітинному організмові людство як колективна істота потребує органів, підсистем, а також засобів їх організації. Гроші разом із символічної культурою, комунікаційними технологіями, освітою і т.п. є інструментами розвитку цього. Вони є також гормоном росту, який одночасно стимулює зростання та управляє його проявами. Здається, що сьогодні ми досягли меж зростання, що означає кінець періоду дитинства людства. Усі наші органи сформовані, деякі з них насправді

вже пережили час своєї потрібності і тепер мають бути редуковані до атавістичних форм» [3, с. 150]. І далі: «Можливо, що нині ми потребуємо якоїсь нової форми грошей, які б лише координували функціонування, а не стимулювали зростання цього мегаорганізму» [3, с. 151].

В сучасній економічній теорії гроші є переважно суто зовнішньою абстракцією, зовнішньою щодо змісту описуваних економічних процесів, абстрактним засобом самого опису. Проблема, однак, полягає в тому, що гроші, будучи зовнішнім фактором, є також невід'ємною внутрішньою частиною економічної реальності. Або як стверджує закон Се [Say's law]:

- Якщо гроші товар (золото, срібло) серед інших товарів, то тоді немає різниці між приватними та урядовими грошовими засобами, оскільки золото є золотом, незалежно від того чи є воно карбованим у монети, чи ні.

- Відповідно, в такому разі не може бути такої проблеми, як нестача платіжних засобів на ринку – як не один, так інший товар стає платіжним засобом [5, с. 191].

У 1954 р. американський економіст Кеннет Ерроу та французький математик Жерар Дебрю опублікували формальний доказ того, що ринкова система прямує до рівноваги, при якій не залишається ані надлишку попиту, ані надлишку пропозиції. Тобто підтверджується закон Се. Однак, емпіристи відразу заперечили, що це діє лише в економіці без грошей. Помилка Ерроу та Дебрю була в тому, що в їх доказі гроші були суто зовнішнім фактором щодо системи [5, с. 197-198].

Гроші – соціальний феномен подібний до феномену мови; говорити про те, що влада контролює грошову систему, це все рівно, що говорити, що Oxford English Dictionary контролює значення слів. Грошові маніпуляції подібні маніпуляціям словесним [5, с. 250-251]. Чиста сутність банківської справи – підтримка синхронізації платежів. Гроші – не товар, а соціальна технологія, тобто набір ідей і практик організації суспільства [5, с. 237].

Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що гроші є семіотичною абстракцією, подібною до абстракцій мови та числових абстракцій. Винайдення грошей – результат колізії, що виникла внаслідок винайдення письма, числення та обрахунку в Месопотамії з одного боку та ідеї рівної соціальної цінності кожного члена громади в Давній Греції з іншого. В сучасному соціумі вони відіграють подвійну функцію: зовнішню (в плані опису економічних процесів через категорію вартості) та внутрішню (в тому плані, що вони є невід'ємною частиною зазначених процесів). У цьому аспекті їх цілком можна розглядати як один із різновидів письма, письма як сліду голосу буття (діяльності людини).

Література:

1. Вітгенштайн Людвіг. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження. – Київ: Основи, 1995. – 312 с. с. 70.

2. Седлачек Томаш. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків від Гільгамеша до фінансової кризи//Переклад з чеської Тетяни Окопної//Львів, Видавництво Старого Лева, 2017. – 520 с.

3. Eisenstein Charles. Sacred Economics, Money, Gift and Society in the Age of Transition//Publisher: Evolver Editions, 2016. – 496 pages // режим доступа: www.eboodb.org/item/52437/Sacred-Economics-Money-Gift-and-Society-in-the-Age-of-Transition

4. Haiven Max. Cultures of Financialization. Fictious Capital in Popular Culture and Everyday Life//Nova Scotia College of Art and Design, Canada, 2014. – 224 pages.

5. Martin Felix. Money. The Unauthorised Bioraphy.//Alfred A. Knopf. New York, 2014. – 308 p.